

KOSTELY

Sedmdesát nejkrásnějších sakrálních staveb
v Čechách a na Moravě

Petr Dvořáček

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy:

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Petr Dvořáček

Kostely

Sedmdesát nejkrásnějších sakrálních staveb
v Čechách a na Moravě

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

jako svou 7845. publikaci

Odpovědná redaktorka Alice Zavadilová

Text a fotografie Petr Dvořáček

Obálka a grafická úprava Petr Liška

Fotografie na obálce Petr Dvořáček

(na fotografii Katedrála sv. Víta, Vojtěcha, Václava)

Počet stran 304

První vydání, Praha 2020

Vytiskla Tiskárna Resl

© Grada Publishing, a.s., 2020

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2020

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 978-80-271-1978-3 (pdf)

ISBN 978-80-271-2050-5 (print)

KOSTELY

Sedmdesát nejkrásnějších sakrálních staveb
v Čechách a na Moravě

Petr Dvořáček

Obsah

1.	Budeč Rotunda sv. Petra a Pavla	7
2.	Praha – Pražský hrad Bazilika sv. Jiří	11
3.-4.	Stará Boleslav Kostely sv. Václava a sv. Klimenta	15
5.	Znojmo Rotunda sv. Kateřiny	19
6.	Říp Rotunda sv. Jiří a sv. Vojtěcha	23
7.	Záboří nad Labem Kostel sv. Prokopa	27
8.	Řeznovice Kostel sv. Petra a Pavla	31
9.	Cheb Kaple sv. Martina, Erharda a Uršuly	35
10.	Jakub Kostela sv. Jakuba	39
11.	Tismice Kostel Nanebevzetí Panny Marie	43
12.	Mohelnice nad Jizerou Kostel Nanebevzetí Panny Marie	47
13.	Teplá Klášterní kostel Zvěstování Páně	51
14.	Milevsko Klášterní kostel Navštívení Panny Marie	55
15.	Vinec Kostel sv. Mikuláše	58
16.	Třebíč Bazilika sv. Prokopa	63
17.	Vyšší Brod Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie	69
18.	Předklášteří Kostel Nanebevzetí Panny Marie	75
19.	Plzeň Katedrála sv. Bartoloměje	79
20.	Brno Bazilika Nanebevzetí Panny Marie	83
21.	Hradec Králové Katedrála svatého Ducha	87
22.	Praha – Pražský hrad Katedrála sv. Víta, Václava, Vojtěcha	91
23.	Praha Kostel Matky Boží před Týnem	99
24.	Kutná Hora Chrám sv. Barbory	105
25.	Kolín Chrám sv. Bartoloměje	111
26.	Český Krumlov Kostel sv. Víta	117
27.	Brno Kostel sv. Jakuba Staršího (též Většího)	121
28.	Kájov Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie	125
29.	Dolní Dvořiště Kostel sv. Jiljí	129
30.	Chvalšiny Kostel sv. Máří Magdalény	133
31.	Bechyně Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie	137
32.	Soběslav Kostel sv. Petra a Pavla	141
33.	Most Kostel Nanebevzetí Panny Marie	145
34.	Louny Kostel sv. Mikuláše	149
35.	Opočno Kostel Nejsvětější Trojice	153
36.	Kralovice Kostel sv. Petra a Pavla	157

37.	Ústí nad Labem-Krásné Březno Kostel sv. Floriána	161
38.	Branná Kostel archanděla Michaela	165
39.	Brandýs nad Labem-Stará Boleslav Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie	169
40.	Praha – Loreta Kostel Narození Páně s poutní loretánskou kaplí Panny Marie	173
41.	Valtice Kostel Nanebevzetí Panny Marie	177
42.	Příbram – Svatá Hora Poutní bazilika Nanebevzetí Panny Marie	181
43.	Olomouc – Svatý Kopeček Poutní bazilika Navštívení Panny Marie	185
44.	Velehrad Bazilika Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje	189
45.	Jablonné v Podještědí Bazilika sv. Vavřince a sv. Zdislavy	193
46.	Smiřice Kostel Zjevení Páně (Tři králů)	197
47.	Kuks Kostel Nejsvětější Trojice	201
48.	Lomec Poutní kostel Jména Panny Marie	205
49.	Jaroměřice nad Rokytinou Kostel sv. Markéty	209
50.	Sedlec Kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Křtitele	213
51.	Praha-Malá Strana Kostel sv. Mikuláše	217
52.	Trhové Sviny Poutní kostel Nejsvětější Trojice	223
53.	Horní Stropnice – Dobrá Voda Poutní kostel Panny Marie Těšitelky (Dobré rady)	227
54.	Tábor-Klokoty Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie	231
55.	Kladruby Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie, sv. Wolfganga a Benedikta	235
56.	Želiv Klášterní kostel Narození Panny Marie	241
57.	Žďár nad Sázavou – Zelená Hora Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého	245
58.	Křtiny Poutní kostel Jména Panny Marie	251
59.	Rajhrad Kostel sv. Petra a Pavla	255
60.	Svatý Hostýn Poutní bazilika Nanebevzetí Panny Marie	259
61.	Osek Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie	263
62.	Karlovy Vary Kostel sv. Máří Magdaleny	267
63.	Praha-Staré Město Kostel sv. Mikuláše	271
64.	Hejnice Kostel Navštívení Panny Marie	275
65.	Přeštice Kostel Nanebevzetí Panny Marie	279
66.	Kroměříž Kostel sv. Jana Křtitele	283
67.	Olomouc Katedrála sv. Václava	287
68.	Brno – Petrov Katedrála sv. Petra a Pavla	291
69.	Praha-Vinohrady Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně	295
70.	Praha-Vršovice Kostel sv. Václava	299

Úvodem

Kostely vnímáme v české krajině jako samozřejmost. Stojí téměř v každé obci, dominují náměstím, a stále ještě i panoramatům měst. Kostel má pro věřící i dnes jistou výjimečnost, duchovní obsah. Přitom od počátku křesťanství i architektury, už na Velké Moravě, byl kostel i místem, k jehož stavbě a výzdobě směřovaly nejlepší lidské schopnosti, byl vrcholem stavitelství i umění. Bohu dávali lidé ze sebe to nejlepší... Kostely jsou tedy vedle místa duchovního spočinutí i kulturními poklady, jedinečnými soubory vrcholných tvůrčích výkonů své doby a místa.

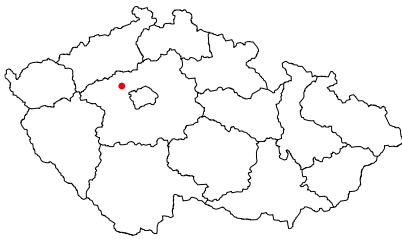
Chceme-li toto bohatství prezentovat v jediné knize, musíme se uchýlit k výběru. Vždyť kostelů a kaplí je u nás více než sedm tisíc! Vybrat z tohoto počtu jedinou setinu tak, aby reprezentovala celé toto množství napříč tisíci lety, ovšem není lehký úkol. Zejména když je třeba přihlídnout jak k významu duchovnímu, tak uměleckému, a současně se pokusit o odpovídající zastoupení jednotlivých slohových období i regionů. Jsou jistě chrámy, jejichž význam je takový, že je prostě nelze vynechat. U jiných však může být zařazení (nebo nezařazení) do výběru sporné. Spokojme se tedy s tím, že všechny jsou reprezentativními zástupci své doby, uměleckého slohu, typu nebo díla architekta.

Kniha má poskytnout nejen základní textovou a obrazovou informaci o historii, architektuře a výzdobě jednotlivých kostelů, ale i možnost sledovat na příkladech vývoj sakrální architektury od jejich předrománských počátků až po meziválečnou modernu. Proto je řazení chronologické. Zvláštním případem jsou kostely, které prošly přestavbami. Pokud šlo o zásadní změnu, při níž převážil sloh přestavby nad původní stavbou, je takový kostel zařazen dle doby jeho přestavby. Tak je tomu třeba u Santiniho přestaveb gotických klášterních kostelů nebo u neogotických přestaveb katedrálních kostelů v Brně a Olomouci. Naproti tomu třebíčská bazilika je zařazena na pomezí románského a gotického slohu, protože barokní úprava středověkou architekturu nepotlačila.

Kostely jsou u nás návštěvníky stavebních památek poněkud opomíjeny. Snad i proto dosud chyběla přehledná publikace nabízející reprezentativní soubor těchto klenotů kulturní historie. Je to jedinečné kulturní dědictví, které stojí za poznání. V knize, ale především na místě, kam snad kniha čtenáře zavede. Protože teprve tam čeká jedinečný *genius loci*, duch místa, který je vždy nezaměnitelným součtem posvátné úcty a obdivuhodného uměleckého vzepětí. Což nenajdeme v žádném muzeu, v žádné galerii.

Petr Dvořáček

Budeč

Rotunda sv. Petra a Pavla

Budečská rotunda z přelomu 9. a 10. století je nejstarší dochovanou stavbou v Českých zemích. Předrománská je však pouze loď, věž k ní byla přistavěna až ve 12. století.

Kde jinde bychom měli začít svou pouť po nejpamátnejších, nejposvátnějších nebo nejkrásnějších kostelích než zde, u naší nejstarší dochované stavby a tedy i nejstaršího stojícího kostela. Skromné pozůstatky velkomoravských kostelů jsou sice starší, podobně jako nejstarší český kostel na Bořivojově Levém Hradci, to však jsou už jen archeolo-

gické památky. V budečské rotundě však můžeme stanout na místě, kde se modlil mladý budoucí kníže a světec Václav i jeho divoký bratr Boleslav, také jejich otec Vratislav a babička Ludmila. Zde můžeme putovat v čase o jedenáct století zpět, do dob formování a emancipace českého státu, do dob, kdy na odlehlejších místech České kotliny ještě slovanští pohané vzývali svá stará božstva a Přemyslovská knížata šířila svou stále ještě novou víru ohněm a mečem současně se svou mocí.

Hradiště Budeč leželo nějaké tři hodiny cesty západně od Prahy, nedaleko dnešní obce Zákolany. Je písemně doloženo, že v 10. století už patřilo mezi nejvýznamnější opěrné body Přemyslovců. Rotundu svatého Petra (patrocinium sv. Pavla je až renesančního původu) založil kníže Spytihněv I. mezi léty 895 a 905. Z té doby pochází pouze zdivo lodi zužující se směrem vzhůru na mírně oválném půdorysu. "Homolovitý" tvar odlišuje předrománskou Spytihněvovu rotundu od přesně válcovitých románských staveb. Na tuto loď původně navazovala i podkovovitá apsida, tu však roku 1663 nahradil pravoúhlý barokní presbytář s přílehlou sakristií. Románská věž byla k rotundě přistavěna ve 12. století. V druhé polovině 10. století byl založen druhý budečský kostel zasvěcený Narození Panny Marie, ten byl však za josefínských reforem zrušen, po čase zbořen a dnes je zde jen jeho půdorys vyznačený kamennou dlažbou.

V interiéru na nás sice dýchne raný středověk, je to však spíš strohou působivostí prostoru lodi, než jejím zařízením, protože to je většinou mnohem mladší. Už spojení mezi kněžištěm a lodí je zaklenuto gotickým lomeným obloukem. Kazatelna je renesanční z roku 1585, zdobená dvěma reliéfy Dobrého pastýře a patronů kostela sv. Petra a Pavla.

Budečská rotunda by zůstala pouhou pozoruhodností, jen tou naší nejstarší kamennou stavbou, kdyby nebylo národního obrození. Ten příběh však začíná mnohem dřív. Svatováclavské legendy se totiž zmiňují o tom, že na Budči v mládí pobýval a učil se pozdější kníže Václav. Například v legendě *Crescente fide* se píše: „*Jeho otec blahoslavený kníže Vratislav poslal jej do hradu jménem Budeč, aby ho tam cvičil v Žaltáři jistý kněz zvaný Učen.*“ Této zmínky se chopil kronikář Václav Hájek z Libočan, dnes známý svou bujnou fantazií, a barvitě vylíčil Budeč jako pradávnné centrum slovanské vzdělanosti, jehož původ sahá až k bájnemu knížeti Krokovi a jeho dcerám: „*V roce 678 Krok založil pevný hrad nad zákolanským potokem. Zde se narodily*

Druhý budečský kostel Narození Panny Marie se dochoval jen v půdorysu.

Kazi, Teta a Libuše, sem chodily vědmy ze širokého okolí, by se učily tajným uměním... A protože se zde budila jejich mysl a také se učily věštit, čili poznávat budoucnost, bylo hradiště nazváno Budeč.“ Něco takového ovšem nemohli obrozenci nechat bez povšimnutí, a tak vstoupila budečská „praslovanská škola“ do národní mytologie. V polovině

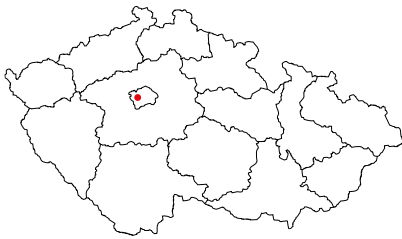

Románskou loď spojuje s mladším presbytářem otvor zaklenutý gotickým lomeným obloukem.

19. století inspirovala pedagoga Karla Slavoje Amerlinga k založení české průmyslové školy, projekt však ztroskotal na nedostatku peněz. Symbolický význam místa ovšem trval. Vrcholem obnovené slávy byl pro Budeč rok 1905, kdy proběhly rozsáhlé celonárodní oslavy spojené s miléníem trvání rotundy. S mýtem se ovšem občas setkáme dodnes – pro romanticky založené milovníky slovanství je Budeč stále Avalonem západních Slovanů.

Ale vraťme se ještě v čase do přemyslovských dob. Raně středověký význam hradiště netrval dlouho. Jak dokládá archeologie, fortifikace se začaly rozpadat už koncem 11. století a v následujícím století mizí i písemné zmínky o něm. Ostrožna byla ještě nějaký čas osídlena, postupně se však vylidňovala, až zůstaly jen zbytky valů a oba kostely. Z poslední středověké zprávy o Budči ze 13. století se dozvídáme, že královna Kunhuta darovala osadu vyšehradské kapitule. Budečská rotunda si musela na novou pozornost a úctu počkat osm století, aby se nakonec stala národní kulturní památkou a vstoupila do učebnic, ač zřídlem praslovanské moudrosti nikdy nebyla.

Praha – Pražský hrad Bazilika sv. Jiří

Nejstarší dochovaný kostel na Pražském hradě a jeden z nejstarších u nás se skromně ukrývá za barokním průčelím a dopřává pozornosti turistů svému slavnému sousedu – katedrále sv. Víta. Chceme-li ocenit tuto výjimečnou románskou památku, musíme kostel obejít (možné je to jenom zčásti, kolem renesančního jižního portálu, který však stojí za to) a pak vejít dovnitř.

Trojloďní baziliku založil Vratislav I. nejspíš roku 920 jako druhý kostel v Praze a byl v bazilice později i pohřben. Vysvěcena však byla až roku 925 v souvislosti s přenesením ostatků svaté Ludmily z Tetína. Prý snad mělo jít původně o kostel biskupa nové pražské diecéze, tato funkce však připadla sousední rotundě sv. Víta. Bazilika měla být nadále kostelem nově založeného kláštera benediktinek, prvního kláštera v Čechách, jehož abatyší se stala Mlada, sestra zakladatele kláštera Boleslava II. Tomuto nejstaršímu dochovanému kostelu v knížecím sídle

Reliéf sv. Jiří v tympanonu renesančního jižního portálu je kopií pozdně gotického originálu.

Na klenbě kněžiště se dochovala část nástěnných maleb z 12. století.

Abatyše Anežka Přemyslovna na reliéfu, který nechala zhotovit roku 1220. V jeho pravém křídle je vyobrazen Přemysl Otakar I.

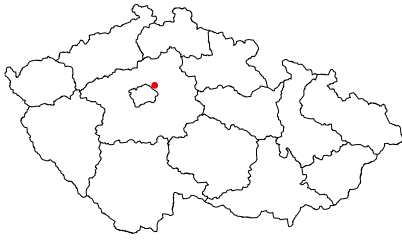
však patří jen základy dnešní stavby. Klášter i kostel vyhořel v bouřlivé době následnických sporů za obléhání Prahy Konrádem Znojemským roku 1142. Přibližně dnešní podobu dala bazilice radikální přestavba, vlastně spíš novostavba na starých základech, po tomto požáru. To už vládl stavitelskému umění pokročilý románský styl formovaný podle vzorů západních kulturních center.

Za Anežky Přemyslovny byla přistavěna kaple sv. Ludmily jižně vedle kněžiště. Ve 14. století proběhly gotické úpravy baziliky a přestavba kláštera. Už ve století následujícím však přišlo zpusťování husity. I poté, za Zikmunda Lucemburského, byl klášter po dalším požáru obnoven. Na začátku 16. století byl zbudován renesanční „dvojitý“ jižní portál, který tak patří k prvním projevům renesančního slohu u nás. Reliéf sv. Jiří v tympanonu je ovšem kopií pozdně gotického originálu.

Roku 1541 bazilika vyhořela potřetí. Při opravách byly nově vyzděny klenby a vrcholy věží uzavírajících úzké boční lodi. Štíhlejší – severní – se říká Eva, mohutnější – jižní – Adam. Výraznou změnu přineslo baroko. Koncem 17. století byla hlavnímu západnímu průčelí představena nová barokní fasáda, pravděpodobně dílo Francesca Carattioho, a v roce 1722 přistavěna kaple sv. Jana Nepomuckého (František Maxmilián Kaňka). Také interiér byl částečně barokizován. Obnovou podle nových zásad památkové péče byl v letech 1888–1918 pověřen významný puristický architekt Ludvík Lábler, který nechal odstranit většinu pozdějších prvků a obnovit raně středověký vzhled s výjimkou barokního průčelí, které zachoval. Díky tomu má dnes interiér románský charakter evokující dobu po požáru Pražského hradu v roce 1142.

V interiéru na klenbě kněžiště a v apsidě se dochovala část nástěnných maleb z 12. století s náměty Nebeského Jeruzaléma, postavy Ježíše Krista, Panny Marie a sv. Jana Evangelisty. V bazilice jsou pohřbena přemyslovská knížata 10. a 11. století. Pravděpodobně jde o Jaromíra a Boleslava II. nebo Oldřicha. Tumba zakladatele kostela knížete Vratislava I. má gotický nástavec z 15. století. Tumba sv. Ludmily v kapli, která je jí zasvěcena, pochází ze třetí čtvrtiny 14. století. Socha ležící svěťice a dalších postav stojících v arkádových polích je hodnotným dílem parléřovské hutí. Bazilika tak reprezentuje nejstarší období Pražského hradu, což důstojně dotvářejí cenné umělecké doplňky z mladších slohových období, instalované muzejním způsobem. Návštěva toho památného kostela by tak měla být součástí základního vzdělání každého, kdo se zajímá o českou historii.

Stará Boleslav

Kostely sv. Václava a sv. Klimenta

Kostely sv. Václava a sv. Klimenta stojí v těsném sousedství.

Stará Boleslav, dnes část dvojměstí s Brandýsem nad Labem, patří k nej památnějším místům našich dějin. Vděčí za to ovšem krvavé události, vraždě knížete a pozdějšího národního světce Václava. Dávna

svatováclavská tradice učinila toto jinak nevýznamné městečko prvním a snad nejslavnějším poutním místem ve středověkých Čechách.

Přemyslovské hradiště bylo na soutoku řek Labe a Jizery založeno na počátku 10. století jako jeden ze strážních hradů původního území Přemyslovců při vstupu ze staré zemské stezky, později zvané Žitavská. Už v 10. století tu stál kostel sv. Kosmy a Damiána. Právě u jeho dveří byl r. 935 kníže Václav zavražděn družiníky svého bratra Boleslava. Tak to aspoň líčí svatováclavské legendy. Nejstarší kostel, pamětník této události, se ovšem nedochoval, musel postoupit místo svému nástupci, podobně jako kníže Václav, který v něm kdysi nestačil najít úkryt.

V místech jádra raně středověkého hradiště a původního kostela založil kníže Břetislav I. kolem roku 1042 románskou baziliku sv. Václava a první kolegiální kapitolu v Českých zemích. Uložil mu to papež Benedikt IX. jako pokání za válečnou výpravu do Polska. Součástí baziliky byla i krypta sv. Kosmy a Damiána, upomínající na bývalý kostel. V polovině 12. století byla pětiolodní krypta rozšířena. Z gotické úpra-

Interiér kostela sv. Václava je dnes barokní, románská je pouze krypta.

vy za vlády Karla IV. se zachoval jižní portál. Za husitských válek byl kostel poškozen a důkladně opraven až renesanční přestavbou koncem 16. století, kdy byly boční lodě nově zaklenuty. O půl století později, za třicetileté války, však Švédové zbourali severní věž a nakonec kostel vypálili, takže ani jeho renesanční podoba nebyla konečná. Barokní pře-

stavba z konce 17. století nově zaklenula i hlavní loď a zbývající věž opatřila cibulovou bání. V následujícím století ukončila stavební vývoj kostela vestavba dvojramenného schodiště mezi lodí a presbytářem. Románský charakter si po všech těchto přestavbách uchovala jen krypta. Je zaklenuta křížovou klenbou nesenou sloupy s jednoduchými krychlovými hlavicemi.

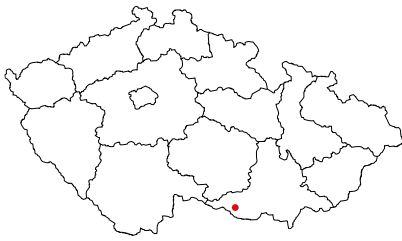
Bazilika ovšem není jediným svatostánkem v areálu někdejšího přemyslovského hradu. Koncem 11. století zde vznikly další dva kostely. Jeden z nich byl archeologicky doložen na dnešním Václavském náměstí,

Pětিলodní krypta sv. Kosmy a Damiána připomíná svým zasvěcením původní kostel ze svatováclavských legend.

ty, kde je jeho půdorys vyznačen v dlažbě. Druhý je dodnes stojící kostelík sv. Klimenta, jehož dochovaná podoba pochází z 12. století, založen však byl ještě o století dříve. Románský jednolodní kostel s apsidou byl zřejmě součástí areálu zaniklého knížecího paláce, jak napovídá blízkost obou staveb a uvnitř stopy po tribuně, jež bývala můstkem spojená s palácem. Také tento kostel byl nejprve v husitských dobách a poté během třicetileté války poničen, takže loď musela být roku 1857 nově zaklenuta křížovou klenbou. Výjimečně cenné jsou dochované části nástěnných maleb z doby po polovině 12. století s tématem legendy sv. Klimenta a pozoruhodnými alegorickými medailony.

Znojmo

Rotunda sv. Kateřiny

Rotunda sv. Kateřiny je typickým panským kostelem přemyslovských hradišť, navenek nijak výjimečným.

Rotunda svaté Kateřiny v areálu někdejšího znojemského přemyslovského hradu není mimořádná svou architekturou. Byla by jen jednou z mnoha podobných raně středověkých staveb na našem území, kdyby nebylo její jedinečné výzdoby nástěnnými malbami z roku 1134. Vraťme se však zatím na začátek příběhu, jak se jeví z pohledu archeologie. To se ovšem musíme posunout o celá čtyři tisíciletí do minulosti!

Přemyslovský hrad totiž nebyl prvním osídlením tohoto místa. Lidé zde žili už v mladší době bronzové, jak dokládá mimo jiné depot sedmdesáti bronzových hřiven, který zde byl nalezen. Na nejvyšším místě skalnatého ostrohu pod rotundou byl v těch dávných dobách ve skále

